

*До разової спеціалізованої вченої ради PhD15089  
Київського національного університету  
будівництва і архітектури*

## **ВІДГУК**

**офіційного опонента –**

**завідувача кафедри міського будівництва та територіального планування  
Харківського національного університету міського господарства імені  
О. М. Бекетова, кандидата технічних наук,  
професора ЗАВАЛЬНОГО Олександра Вячеславовича  
на дисертаційну роботу КУЛІКОВА Олександра Петровича на тему:  
“Принципи і методи післявоєнного відновлення історичного середовища  
міста (на прикладі міста Одеси)”, подану на здобуття наукового ступеня  
доктора філософії за спеціальністю 192 – “Будівництво та цивільна  
інженерія” (галузь знань 19 – Архітектура та будівництво)**

### **1. Актуальність теми дослідження**

Актуальність теми дисертаційного дослідження пояснюється необхідністю збереження культурної спадщини історичних міст України (у тому числі міста Одеси), яка знаходиться під загрозою руйнувань та пошкоджень внаслідок триваючої збройної агресії російської федерації проти України. Десятки обласних та районних центрів України були атаковані різними типами озброєння, внаслідок чого були завдані пошкодження та руйнування історичним будівлям, міським ансамблям та просторам, природним та рукотворним ландшафтам. З огляду на що, розроблення відповідних науково обґрунтованих підходів та стратегій відновлення пошкоджених війною міст, побудованих на засадах поваги до історичної епохи, архітектурного стилю, традиційного середовища, тощо у поєднання з вимогами сталого розвитку сучасного міста, є нагальним запитом держави, місцевих громад та суспільства.

Обрання міста Одеси як зразкового об'єкту для моделювання сценаріїв відновлення міського середовища та порівняння його досвіду з практиками збереження культурної спадщини ряду європейських міст також не є випадковим, адже архітектурно-містобудівна спадщина міста Одеси з початку 2022 року стала об'єктом пошкоджень і руйнувань. Поряд з цим, важливим аспектом актуальності запропонованого дослідження є факт включення Історичного центру міста Одеса у 2023 році до списку об'єктів всесвітньої культурної спадщини ЮНЕСКО як пам'ятки унікального мультиетнічного міського середовища. За таких обставин проблема збереження та післявоєнного

відновлення історичного середовища міста Одеса та його забудови формує додаткову цінність роботи з урахуванням необхідності вирішення завдань щодо збереження універсальної культурної цінності міста як пам'ятки ЮНЕСКО.

## **2. Ступінь обґрунтованості та достовірності наукових положень, висновків і рекомендацій**

Наукові положення дисертаційної роботи, висновки та рекомендації, викладені в дослідженні засновані на проведеному здобувачем ґрунтовному аналізі нормативно-правової бази, у тому числі вивченні галузевого законодавства у сфері охорони культурної спадщини та містобудування, нормативно-технічної документації (зокрема державних будівельних норм та державних стандартів у сфері містобудування, будівництва, реставрації пам'яток архітектури тощо), аналізі літературних джерел та досліджень вітчизняних та зарубіжних науковців, а також вивченні міжнародного досвіду.

Логіка дисертаційного дослідження є структурованою, послідовною та методологічно виваженою. Достовірність результатів забезпечується застосуванням загальнонаукових та спеціальних методів (аналізу і синтезу, індукції і дедукції, порівняльного аналізу, методу математичного моделювання, методу скінченних елементів тощо), що у сукупності дозволяє сформулювати науково обґрунтовані результати дослідження. Кожний розділ завершується тезовим узагальненням основних ключових положень, які розглядалися в рамках відповідної частини дисертації. Даний підхід додатково підкреслює логічний зв'язок між поставленими завданнями та отриманими за наслідками проведеного аналізу висновками.

Притаманна дисертаційній роботі комплексність дослідження та міждисциплінарний характер сприяють формуванню цілісних та обґрунтованих наукових результатів і висновків.

## **3. Наукова новизна одержаних результатів**

Наукова новизна дисертаційного дослідження полягає в комплексному аналітичному вивченні актуальних проблем збереження історичного середовища міста (на прикладі міста Одеси) та розробленні науково обґрунтованих положень щодо принципів і методів післявоєнного відновлення історичної міської забудови та міських просторів.

Автором дисертаційного дослідження вперше отримано такі наукові результати:

обґрунтовано математичний інструментарій обчислення інтегрального показника, визначеного як Індекс післявоєнного відновлення історичних будівель, який надає можливість органам управління встановлювати черговість

відновлення архітектурних пам'яток з урахуванням їхньої історичної, культурної та містобудівної значущості;

виконано системний аналіз впливу бойових дій на стан історичної забудови та історичний ландшафт центральної частини Одеси, що охороняється в статусі об'єкта всесвітньої культурної спадщини ЮНЕСКО;

розроблено модель "обстеження — консервація — відновлення", що виконує функцію послідовного алгоритму дій із відновлення історичного середовища міста;

окреслено комплексний набір інженерно-технічних, містобудівних, організаційних та пам'яткоохоронних заходів, необхідних для збереження й післявоєнної реставрації історичного середовища Одеси як пам'ятки всесвітньої спадщини ЮНЕСКО.

Крім того, у дисертаційній роботі здобувачем удосконалено:

аналітичну базу досліджень впливу вибухово-ударної хвилі на історичні будівлі з урахуванням властивостей будівельних матеріалів, характерних для забудови історичного центру міста Одеси.

підходи до організації моніторингу за станом пам'яток архітектури та містобудування, з визначенням ролі державних і муніципальних структур та громадських організацій у цьому процесі;

підходи до визначення джерел фінансування заходів зі збереження та післявоєнного відновлення історичного середовища міста Одеси;

Подальшого розвитку в роботі також набули:

наукові погляди щодо здійснення заходів з відновлення міст, пошкоджених унаслідок бойових дій, на засадах сталого розвитку;

пропозиції щодо змісту заходів, необхідних для збереження та відновлення історичного середовища Одеси з урахуванням її особливого статусу.

Одержані результати мають наукову цінність, оскільки формують розширене та систематизоване теоретичне підґрунтя для здійснення заходів зі збереження історичного середовища міст, пошкоджених внаслідок збройних конфліктів, а також представляють відповідний практичний інтерес.

#### **4. Практичне значення одержаних результатів**

Практичне значення результатів наукового дослідження полягає у можливості підготовки на їх основі практичних інженерних, містобудівних та управлінських рішень, спрямованих на збереження та післявоєнне відновлення культурної спадщини міст і зокрема історичного середовища міста Одеса.

Запропонований в дисертаційній роботі метод розрахунку Індексу післявоєнного відновлення історичних будівель може виявитися дієвим інструментом для ухвалення рішень місцевою владою, пам'яткоохоронцями та

проектантами. У контексті післявоєнної відбудови міста Одеси він здатний забезпечити наукову основу для прозорого збереження спадщини, поєднуючи інженерний розрахунок та захист культурної ідентичності міста.

Результати дослідження також можуть бути використані в освітньому процесі, в рамках навчальних програм, пов'язаних із містобудівною, архітектурною, пам'яткоохоронною діяльністю та програмами інженерно-будівельного спрямування. Дисертаційне дослідження також містить ряд пропозицій щодо удосконалення нормативних документів у сфері охорони культурної спадщини, а саме Порядку обліку об'єктів культурної спадщини, затвердженого наказом Міністерства культури України від 11 березня 2013 року № 158.

## **5. Повнота викладення основних положень в опублікованих працях**

Наукові результати дисертаційного дослідження висвітлено у 4 наукових публікаціях, серед яких 3 наукових одноособових статті, опубліковані у наукових виданнях, включених до переліку наукових фахових видань України категорії "Б", одна стаття у співавторстві опублікована у наукових виданнях, які цитуються у наукометричних базах даних Scopus та Web of Science. Особистий внесок здобувача у науковій статті, опублікованій у співавторстві, зазначено відповідним чином.

Апробація матеріалів дисертації представлена у 2 тезах доповідей у збірниках матеріалів міжнародних і всеукраїнських науково-практичних конференцій.

Загальна кількість і тематика публікацій відповідають вимогам, які висуваються до наукових робіт на здобуття наукового ступеня доктора філософії та на належному обсязі відображають основні наукові напрацювання і твердження автора роботи. Опубліковані матеріали узгоджуються зі змістом дисертації, відображають основну проблематику, концепції, методичні підходи та наукові рекомендації, сформульовані в дисертаційній роботі.

## **6. Оцінка змісту дисертації, її завершеності та оформлення**

Дисертаційна робота складається зі вступу, 5 розділів, висновків до кожного розділу та загального висновку, списку використаних джерел (212 найменувань на 22 сторінках), рисунків та додатків. Загальний обсяг роботи становить 293 сторінки. Основна частина дослідження складає 194 сторінки. Робота містить 9 таблиць, 67 рисунків та формули. Тема і зміст роботи відповідають спеціальності 192 – "Будівництво та цивільна інженерія".

Структура дисертації відзначається логічною архітектурою та повністю спрямована на реалізацію сформульованої мети й завдань. Послідовний виклад

матеріалу в тісно взаємопов'язаних розділах забезпечує внутрішню цілісність та системність усього дослідження.

У **вступі** обґрунтовано актуальність теми, зумовлену необхідністю відновлення пошкодженої культурної спадщини міст, і міста Одеси зокрема, як об'єкта всесвітньої культурної спадщини ЮНЕСКО. У вступі автор чітко окреслив об'єкт (історичне середовище міста) та предмет дослідження (комплекс містобудівних, інженерних і пам'яткоохоронних рішень). В даній частині роботи містяться обов'язкові описові елементи, зокрема сформульовано мету, завдання й наукову новизну, опрацьовано джерельну базу та висвітлено апробацію результатів роботи.

**Перший розділ** дисертації присвячено теоретико-методологічним засадам збереження історичного міського середовища, зокрема аналізу семантики відповідного поняття у зв'язку з іншою містобудівною термінологією, еволюції категорії "історичне середовище" та її співвідношенню з концепцією історичного міського ландшафту в контексті хартій ЮНЕСКО та ІКОМОС. На основі аналізу досвіду повоєнної відбудови Варшави, Дрездена, Дубровника та інших міст виявлено чинники успіху й невдач у відновленні зруйнованого середовища — зокрема роль інституційної готовності, міжнародного партнерства та балансу між автентичністю і зовнішньою реконструкцією без та зі збереженням оригінальних матеріалів. Сформульовано стратегічні принципи відновлення історичного середовища міста Одеси, які включають наукові достовірність, автентичність, сучасні технології, сталий розвиток, громадську участь та контрольований моніторинг у процесі відновлення.

У **другому розділі** дисертації досліджено історію формування планувальної структури центру міста Одеси, її спорідненість із гіподамовою схемою античних міст, а також роль панорамно-ландшафтних зв'язків у збереженні просторової цілісності. Проаналізовано типологію та стилістику історичної забудови міста, яка еволюціонувала від класицизму й ампіру до історизму та модерну, з відчутним акцентом на класицизм і еkleктику як найпоширеніші прийоми. На основі опорного історико-архітектурного плану визначено межі й режими охоронюваних зон та їхньої буферної території, а також обґрунтовано необхідність розроблення Плану управління об'єктом ЮНЕСКО, оновлення опорного історико-архітектурного плану міста і перегляду Генерального плану міста Одеса.

У **третьому розділі** роботи проведено системний аналіз руйнувань історичного середовища міста Одеси внаслідок російської агресії, де зафіксовано значні пошкодження об'єктів культурної спадщини, у тому числі пам'яток національного значення, розташованих у зоні ЮНЕСКО. В даній частині дослідження класифіковано типи воєнних руйнувань, виділено домінуючі

пошкодження I–II категорії (що потребують невідкладних протиаварійних та реставраційних заходів) та критичні III–IV категорії. Особливу практичну цінність має дослідження розрахункових інструментів для оцінки впливу та загроз дії вибухових хвиль, спричинених різними видами уражень (крилаті та балістичні ракети, безпілотні літальні апарати) для несучої здатності історичних будівель, зокрема зведених із ракушняку, як основного будівельного матеріалу історичної частини міста Одеси.

У **четвертому розділі** систематизовано сучасні методи обстеження та первинного реагування на пошкодження культурної спадщини в умовах війни. Автор підкреслює високу ефективність поєднання методів технічного обстеження (лазерного сканування, фотограмметрії, неруйнівного контролю) з їх інтеграцією у цифрові середовища (BIM, GIS) для довгострокового моніторингу пам'яток. Особливу наукову й практичну цінність має розроблений авторський метод пріоритизації відновлення пошкоджених об'єктів (розрахунок Індексу післявоєнного відновлення історичних будівель). Він базується на системі коефіцієнтів, що враховують ступінь руйнування, статус, автентичність, локацію, вартість та інвестиційний потенціал споруд. Практична спроможність запропонованої математичної моделі доводиться на прикладі знакових об'єктів Одеси — Спасо-Преображенського собору та Одеської філармонії, що робить метод потенційно дієвим інструментом для ухвалення управлінських рішень органами влади та проектними організаціями

У **п'ятому розділі** досліджено організаційно-управлінські аспекти післявоєнного відновлення, зокрема сформульовано принципи диференційованого підходу для визначення зон пріоритетного втручання залежно від культурної цінності, ступеня пошкодження та соціально-економічного потенціалу об'єктів. Обґрунтовано роль державних, муніципальних і громадських структур у моніторингу пам'яток та необхідність створення міжвідомчих комісій. Розглянуто моделі фінансування відновлення за участю міжнародних донорів і урядів, підкреслено потребу створення органу управління об'єктом ЮНЕСКО.

У **додатках** представлені допоміжні матеріали, зокрема таблиці, рисунки, теоретичні матеріали з питань фізики вибуху, матеріали щодо апробації результатів дисертації.

Матеріал дослідження викладено послідовно, із дотриманням вимог наукового стилю. Оформлення дисертації відповідає встановленим стандартам до кваліфікаційних праць, поряд з цим в роботі присутні поодинокі технічні та редакційні неточності, які не впливають на цілісність сприйняття наукового матеріалу.

## **7. Дотримання вимог академічної доброчесності**

Дисертаційна робота є результатом власних досліджень, проведених здобувачем. Основні наукові положення дисертації сформульовані та здобуті автором особисто та мають самостійний характер. Робота відзначається коректним цитуванням джерел із дотриманням чинних стандартів оформлення бібліографічних посилань. Наукова література та інформаційні матеріали органічно інтегровані в текст роботи і є надійним підґрунтям для сформульованих висновків. Ознак некоректних запозичень чи порушень академічної етики не виявлено. З огляду на це, рівень академічної доброчесності здобувача є високим і повністю відповідає вимогам до праць такого рівня.

## **8. Зауваження та побажання до дисертаційної роботи**

Дисертаційна робота в цілому оцінюється як завершена самостійна наукова праця з логічними висновками та обґрунтованими науковими рекомендаціями. В той же час, варто відмітити наявність наукового простору для вдосконалення окремих її частин та обговорення дискусійних положень.

1. Дисертаційна робота виконана в обсязі (293 сторінки), що перевищує загальноприйняті стандарти підготовки дисертаційних досліджень, які готуються для здобуття наукового ступеня доктора філософії. Структурно дисертація складається з п'яти розділів, в той час як зазвичай подібні праці містять три розділи. З огляду на що, доцільно було б сформувати структуру роботи з укрупненими розділами – у кількості трьох основних тематичних розділів, в які включити відповідні ієрархічно підпорядковані підрозділи.

2. В роботі автором окреслюється перелік міжнародних юридично зобов'язальних та рекомендаційних рішень (конвенцій, хартій, рекомендацій тощо) ЮНЕСКО, ІКОМОС, Ради Європи, які стосуються збереження культурної спадщини. Поряд з цим, даний перелік доцільно доповнити рядом нормативних актів та рекомендацій, в яких також відображено бачення міжнародних організацій на проблеми збереження нерухомої культурної спадщини людства, історичної забудови та міських просторів. Зокрема, Паризька конвенція про охорону культурної та природної спадщини, Квебекська декларація про збереження духу місця, Європейська хартія архітектурної спадщини та деякі інші документи, дозволили б в більшій мірі продемонструвати багатогранність та різноманітність поглядів та підходів до питань збереження історичного середовища міст у різні періоди часу.

3. У другому та п'ятому розділах дисертації здобувач відмічає необхідність оновлення опорного історико-архітектурного плану та генерального плану міста

Одеси. З огляду на актуальність даного питання та комплексність дисертаційного дослідження, проблему відсутності оновлених основних містобудівних документів та їх вплив на збереження архітектури та просторово-планувальної структури історичної частини міста Одеси варто було дослідити детальніше та гостріше окреслити негативні наслідки, до яких призводить відсутність згаданих документів.

4. У п'ятому розділі дослідження автор піднімає питання відсутності органу управління об'єктом всесвітньої культурної спадщини ЮНЕСКО "Історичний центр м. Одеси". Загалом вважаючи окреслену проблему слушною, необхідно відмітити, що дане питання висвітлюється до певної міри фрагментарно, в той час як враховуючи його важливість, викладення цього матеріалу доцільно проводити із більшою системністю та акцентованою увагою на тих впливах, які відчуває історичне середовище міста Одеси через нестачу необхідної інституційної інфраструктури.

Водночас варто підкреслити, що висловлені зауваження мають рекомендаційний та технічно-редакційний характер і стосується здебільшого перспектив продовження дослідження порушеної проблематики. Оскільки ці зауваження не зачіпають основних наукових положень, результатів та висновків дисертаційного дослідження, вони не знижують його наукової новизни й практичної значущості, а отже, не повинні розглядатися як такі, що ставлять під сумнів якість виконаної роботи в цілому.

## **9. Відповідність дисертації встановленим вимогам**

Дисертаційна робота Кулікова Олександра Петровича "Принципи і методи післявоєнного відновлення історичного середовища міста (на прикладі міста Одеси)" за змістом, структурою, науковим рівнем, обґрунтованістю основних положень, повнотою оприлюднення результатів та практичною спрямованістю відповідає спеціальності 192 – Будівництво та цивільна інженерія галузі знань 19 – Архітектура та будівництво, а також вимогам, що висуваються до дисертацій на здобуття ступеня доктора філософії.

Робота відповідає "Вимогам до оформлення дисертації", затвердженим наказом Міністерства освіти і науки України від 12.01.2017 р. № 40, та "Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії", затверджені постановою Кабінету Міністрів України від 12.01.2022 р. № 44.

## **10. Загальний висновок**

Враховуючи вищевикладене вважаю, що дисертаційна робота Кулікова Олександра Петровича “Принципи і методи післявоєнного відновлення історичного середовища міста (на прикладі міста Одеси)” виконана у відповідності до поставленої мети і завдань, в результаті проведеного дослідження сформульовані власні науково обґрунтовані твердження і пропозиції щодо збереження та післявоєнного відновлення історичного середовища міст, пошкоджених внаслідок військових дій (зокрема міста Одеси). Отримані здобувачем нові наукові результати мають теоретичне і практичне значення для органів місцевої влади, освітян та науковців, фахівців у сфері архітектури, містобудування, інженерії та будівництва, а також пам’яткоохоронної діяльності.

Дисертаційне дослідження виконане з дотриманням вимог чинного законодавства у сфері атестації здобувачів наукових ступенів, у т.ч. “Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії”, затвердженого постановою КМУ від 12 січня 2022 року №44, відповідає встановленим вимогам до кваліфікаційних наукових праць, поданих на здобуття ступеня доктора філософії, а її автор, Куліков Олександр Петрович, заслуговує на присудження ступеня доктора філософії за спеціальністю 192 – Будівництво та цивільна інженерія галузі знань 19 – Архітектура та будівництво.

### **Офіційний опонент**

завідувач кафедри міського будівництва  
та територіального планування  
Харківського національного університету  
міського господарства імені О. М. Бекетова,  
кандидат технічних наук, професор

Олександр ЗАВАЛЬНИЙ